

Nagy Péter Tibor

KATOLIKUS ÉS PROTESTÁNS NEMZEDÉKEK A SZOCIALISTA KORSZAK VÉGÉN*

A XX. századi vallásos nevelés (világnézeti szocializáció) történetének egyes etapjait az elmúlt években tanulmány sorozatban mutattuk be. A sorozat elemei a *Világosságban*, a *Magyar Pedagógiában*, az *Iskolakultúrában* jelentek meg (Nagy, 2000/a, Nagy, 2000/b, Nagy, 1999). E sorozatot nyilvánvalóan célszerű kiegészíteni egy olyanval, mely azt vizsgálja, hogy a szocialista korszak végére a felnőtt népesség vallásossági szempontból *milyen lett* – hiszen ez jelentős részben az egykori vallásos nevelés hatásának tudható be. (Természetesen nincs értelme ebbe az elemzésbe bevonni azt a nemzedéket, amelyik a párt-állam felbomlása utáni radikálisan más helyzetben eshetett át világnézeti szocializáción.)

Három nemzedéket érdemes elkülönítenünk. Az első ilyen nemzedék az 1934 előtt született (még a kötelező hittantanítás idejében szocializálódott), a rendszerváltás idején már idősebb korosztály, melynek hagyományos felekezeti háttere erősebb, s ahol a templomba egyáltalán nem járók aránya alacsony: az ő vizsgálatuk különösen hasznos ahhoz, hogy a katolikus-protestáns különbözőséget ábrázoljuk. (Közvélemény-kutatásunkban – mely az Oktatáskutató Intézetben Kozma Tamás, Nagy Péter Tibor, Tomka Miklós, Szigeti Jenő irányításával 1991-ben folyt, s melyet a továbbiakban használunk – a minta nagysága e nemzedéknél is, de a következőknél is lehetetlenné teszi, hogy más felekezeti csoportokat elkülönítsünk.)

A *középnemzedék* felnövekedése arra az időszakra esik, amikor a rendszer ideológiailag markáns volt, s számtalan szekularizáló hatás érte őket (közülük az idősebbeket az ötvenes évek harcos antiklerikalizmusa, a némileg fiatalabbakat a szocialista fogyasztói társadalom hatvanas–hetvenes évekbeli trendjei.) Ugyanakkor e korosztály *szülei, tanárai* még konfesszionális kötöttségek között nevelkedtek – a generáció tehát még a család *nem vallásossága* esetén is kaphatott valamit a protestáns vagy katolikus tradícióból...

Elemzésünk számára külön is fontos az a nemzedék, amely a hatvanas évek második, a hetvenes évek első felében született. A *fiatalok* kiemelésének két indokát is adhatjuk:

1. A fiatalok jelentik azt a csoportot, amelyre a gyermekkori szocializáció közelmúltja még kiemelten hat, hiszen az életkor előrehaladtával a munkahelyek és más szocializációs közegek befolyása egyre nőni fog. Így az ő (huszonéves kori) „világnézeti állapotuk” tükrözi leginkább a gyermekkori vallásos nevelés (vagy annak hiánya) által gyakorolt hatást.
2. E nemzedék tagjai abban a korszakban voltak gyerekek, amikor a rendszer ideológiai szempontból „felpuhult”, amikor az állam és a nagyegyházak közötti kapcsolat rendezett volt, amikor a hitoktatás már nemcsak az iskolában (azaz egy annak alapvetően nem kedvező közegben) folyt, hanem a templomban is.
3. E nemzedék az első, melynek szülei, tanárai túlnyomó többségükben egy már tömegesen szekularizálódott generációhoz tartoznak.
4. Nem történelmi, de napjaink olvasója szempontjából nem lényegtelen az sem, hogy a nemzedék a XXI. század első évtizedében iskoláskorú gyerekek szülőjeként jelenik meg. Az ő valláshoz való viszonyuk – később ellenőrzendő mértékben és módon – kihat a napjaink illetve, a közeljövő egyházi iskolarendszerével szemben megfogalmazódó társadalmi igényre.

* A tanulmány a Soros Alapítvány, az OTKA, az SZPÖ, az AMFK és a CEU támogatásával készült.

A VALLÁSOSSÁG JELENTÉSE

A vallás oly mértékig komplex jelenség, szakirodalmában olyan mérhetetlenül gazdag, hogy ezzel kapcsolatban még a legrövidebb áttekintés is messze meghaladná a tanulmány kereteit. Rádásul nincs is rá szükség. Tanulmányunk nem az *általában vett* vallásosságról szól, hanem az *intézményes* vallásosságról, s különösen annak megnyilvánulási formáiról. Lenski híres munkájában, a *Religious Factorban* (1961) négy alapvető dimenziót különböztet meg: 1. vallási (rituális) részvétel, 2. doktriner ortodoxia, 3. vallási élmény, 4. a vallási csoport tagjaként való önmegkülönböztetés. Ezek közül ránk leginkább az első és a negyedik tartozik. Glock és Stark (1965) a vallásosság öt dimenzióját feltételezi: 1. ideológiai dimenzió (vallási hiedelmek), 2. rituális dimenzió (vallásgyakorlat), 3. a vallásos élmény dimenziója, 4. intellektuális dimenzió (vallási ismeretek), 5. konzekvencionális dimenzió (a vallásosság hatása életmódra, morális felfogásra stb.). A társadalom és az egyén vallásosságának kutatásában a Glock és Stark-féle dimenzióknál pontosabbat máig sem alkotott senki, így Szántó János a fiatalon elhunyt kitűnő vallásszociológus is ezeket az indikátorokat alkalmazza (Szántó, 1997). Ránk most a második és az ötödik elem tartozik.

A vallásos nevelés társadalmi hatását kifejező „intézményes vallásossággal” kapcsolatban a kérdések három csoportja merül fel. Az első kérdésünk, hogy a kérdezett mennyiben minősíti magát vallásosnak egy olyan társadalomban, melyben az „egyházkövető vallásosság”, a „másmilyen vallásosság”, s a „nem vallásosság” társadalmilag legitim módon él együtt. A második kérdés, hogy mennyiben sorolja magát valaki valamely felekezethez, mint vallási csoporthoz. A harmadik kérdés, hogy az egyén és egyház, mint szorosan vett „vallási intézmény” közötti kapcsolatban – mely megnyilvánulhat istentiszteletre járásban, de adományozásban is –, hol áll a megkérdezett; a negyedik kérdés pedig, hogy az egyház társadalmi (politikai, szociális, oktatási stb.) szerepét illetően mit gondol.

A vallásosságra vonatkozó kérdések eredményét, „a világnézeti állapotot” nem lehet automatikusan egyházi kötődésre lefordítani, még kevésbé lehet ebből arra következtetni, hogy az egyházak történelmileg kialakult (a szekuláris világban betöltött) szerepei közül a megkérdezett mit támogat és mit nem. Nem árt felfigyelni arra, hogy a „világnézeti értelemben vett” vallásosságnak csak a vallásosak egy része szempontjából megjelenítője valamilyen intézményesen megragadható egyház. (Például az Istenben nem, de a túlvilágban, szellemekben, mágiában, csillagokban hívők ezen a „világnézeti” tengelyen közelebb vannak a vallásos végponthoz, mint az Istenben nem hívők. Minthogy azonban a nem istenhívők nagy része csak szekularizálódott, de nem aufklérista vagy ateista, az előbbi csoport számára pedig a világnézete, hitrendszere szubjektíve is fontos, ezért az előbbi csoport valójában, konzekvencionális értelemben távolabb van a történelmi egyházaktól, mint az utóbbi.)

A vallási önbesorolás kérdései is szakmai vitákat váltottak ki. A közvélemény-kutatásban eddig kialakult módszerek szerint a vallásosságot az alábbi módokon határozzák meg:

1. Kérdés arról, hogy vallásos vagy nem vallásos a kérdezett. Ez a dichotómia tulajdonképpen inkább a vallásosság ideológiai dimenziójához tartozik. Mindenesetre nagyon erősen mos össze mind részvételi, mind következményes értelemben különböző vallásosságformákat.
2. Hasonló kérdés eltérő eredményeket hozhat egy olyan kérdéscsoportban, melyben az embereknek több szempont alapján kell besorolniuk magukat (pl. inkább szegény/inkább gazdag, inkább jobboldali/inkább baloldali stb.). Itt a vallásosságot firtató kérdésre adott válasz gyakran összefügg az előző kérdésekre adott válaszokkal. Ez a dichotómia is nagyon erősen mos össze mind részvételi, mind következményes értelemben különböző vallásosságformákat.
3. Informatívabb jellegű az a kérdés, amely idődimenziót is visz a vizsgálatba: régebben vallásos volt, most már nem; régebben sem, most sem stb. E változóhoz négy alternatíva tartozik. E módszer előnye, hogy a megfelelő kategóriákat összevonva „durva kérdés” nélkül alkothatjuk meg a jelenleg vallásosak és nem vallásosak csoportjait. Információt szerezhetünk az egyéni

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

életúton belül lejátszódott szekularizációval kapcsolatos önreflexióról is. A módszer fokozott hátránya viszont, hogy az önmaguk következetességére büszke emberek életük bizonyos határozott, „ellenőrizhető” választásait (egyházi iskola, egyházi esküvő, MSZMP-tagság) tekintik irányadónak, s ehhez képest kívánnak következetesnek mutatkozni. A másik hátrány pedig éppen a módszer előnyével – az egyéni életúton belül lejátszódott szekularizációval kapcsolatos önreflexióval – áll kapcsolatban. Azaz a válaszoló nem környezetéhez, referenciacsoportjához méri vallásosságát, hanem egykori önmagához. A dichotóm választás szerint szinte biztos, hogy „nem vallásosnak” minősíti magát, aki korábban sosem járt templomba, de most már évente egyszer elmegy. Ezzel a kijelentéssel a heti templomjáró, egyházas emberek nyilván egyet is értenek. Ha azonban az idődimenzió is felmerül, elképzelhető, hogy ugyanaz a személy a „régebben nem voltam vallásos, de ma már igen” alternatívát választja. Minthogy egy korrekt vizsgálatban az életkornak fontos szerepe van, nyilván értelmezhetetlenné válik a régen és a régebben fogalma. Honnan tudhatjuk, mit ért a saját szellemi pályára vonatkoztatott „régebben” meghatározás alatt egy húszéves és egy ötvenéves ember?

4. Lehetséges megoldás, hogy a vallásosság mértékét szöveg nélküli skálával jelezzük, például azt kérjük, hogy az emberek helyezték el magukat az egytől tízig vagy egytől hétig terjedő skálán, vallásosságuk mértéke szerint. Az ilyen skálák hátránya, hogy egyfelől „középre húznak” (minden bizonytalan kategória a közepet keresi), másfelől pedig a hitükben biztos emberek is kerülni fogják az 1-es kategóriát, hiszen szinte mindenki ismer önmagánál vallásosabb embert. Közismerten vitatható az is, hogy vajon az 1-es és a 3-as érték között ugyanakkora távolság van-e, mint a 2-es és a 4-es érték között.
5. Magyarországon először Hankiss Elemér alkalmazta a szöveggel ellátott ötfokozatú skálát. Sztenderddé azonban Tomka Miklós skálája vált. Aik „az egyház tanítását követem” kategóriát választják, azok általában más mérőszámok tekintetében is egyházasak. Ők általában többen vannak, mint a hetente misére, istentiszteletre járók, de általában kevesebben, mint a hetente és havonta istentiszteletre járók együttesen. A következő csoport, a „maga módján vallásosak” csoportja azonban – megítélésünk szerint – túlzottan sokféle állapotot mos egybe. Először is a „maga módján” kifejezés rendkívül vonzó mindazoknak, akik a lelkiismereti meggyőződést belső kérdésnek tekintik, s ezért sem az egyházak, sem a helyi társadalom, sem az (évtizedekig ateistának tekintett) politika által megfogalmazott elvárásokhoz nem kívánnak igazodni. Ha a társadalom világnézeti állapotát filozófiai megfontolásból kutatjuk, akkor talán kisebb a jelentősége annak, hogy e csoporton belül hatalmas eltérések vannak, hiszen a „materializmus-idealizmus tengelyen” ez a kijelentés elhelyezhető – mindenképpen az utóbbi csoportot erősítve. Ha azonban az intézményes következményeket vizsgáljuk, a séma használhatósága egészen más. Az eszerint azonos csoportba kerülteken belüli eltérések eredményeképpen a maga módján vallásos tömeg – a népesség fele! – átlagosan a teljes népességhez sokkal inkább hasonlít, mint az egyházasakhoz. Ez azonban azt jelenti, hogy mind a részvételi, mind a következményes vallásosság szempontjából használhatatlanná válik e kategória. (A világnézeti besorolás szempontjából javít a dolgon, ha – ahogy ezt Kovács András teszi – az inkább vallásos/inkább nem vallásos kérdést és a Tomka-skálát együtt alkalmazzuk, és kereszttáblájuk alapján alkotunk csoportokat. A világnézet és az egyház, mint intézmény közötti kapcsolat mértékét azonban ez a megoldás sem képes jobban mérni.) (Kovács, 2000.) Az önbesorolás valamennyi módja tehát igen vitatható.

A tanulmány szóhasználatában a továbbiakban a templomjárási gyakoriságot tekintjük a mutató-nak. Egyházasnak nevezzük azt, aki hetente vagy annál gyakrabban járt templomba, vallásosnak pedig azt, aki legalább ünnepeken vagy annál gyakrabban.

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

A FELEKEZETISÉG JELENTÉSE

A kutatók között viták folynak a „Milyen vallású ön?” kérdésre adott válaszok tényleges társadalmi értelmével kapcsolatban is. (Utoljára a 2001-es népszámlálás adott alkalmat erre a vitára.) Az egyik értelmezés szerint, aki bármilyen értelemben magáénak nevez meg egy felekezetet, azt az adott felekezet tagjai között kell számon tartani. Ez az álláspont vagy a felekezetbe való bejegyzés tényére kérdez rá – abból a megfontolásból, hogy e bejegyzés a népesség őriási része tekintetében mindenképpen meghatározta a miliőt, amelyben a gyermek felnőtt –, vagy pedig a „Milyen vallású ön?”, esetleg a „Milyen valláshoz tartozik?” kérdésre adott válaszok szerint osztaná be az egyes felekezetek nagyságrendjét. Az érvelés szerint egy ilyen nyílt önbesorolás egyenértékű a tényleges] felekezeti tagsággal. Ezzel az állásponttal szemben súlyos szakmai érvek hozhatók fel.

A szakmai aggály fő indítéka, hogy a kérdés formája is valamiféle felekezeti önbesorolás irányába hat. (Rendkívül kis – 100 fős – mintán próbáltuk ki: a „Tartozik ön valamilyen felekezethez?” kérdés sokkal nagyobb arányban eredményez felekezetbe nem tartozókat, mint a „Milyen felekezethez tartozik ön?” kérdés.) Megítélésem szerint a „Milyen vallású ön?” kérdésre adott válasz az emberek jelentős százalékánál nem valamiféle identitás megnevezésére szolgál, hanem az adott kontextusban információt szolgáltat. Ez az információ az emberek jelentős részénél semmi mást nem jelent, mint hogy „a családom katolikusnak, reformátusnak keresztelt annak idején, s azóta sem változtattam vallást, nem léptem ki onnan”. Magyarországon a puha diktatúra végén, a „szocialista fogyasztói társadalom” szocializációs közege átmenve az egyes felekezetekből szekularizálódott emberek természetes viselkedése az „elmaradás” és nem a kilépés, a passzív vallástalanság, felekezetvesztés és nem az aktív ateizmus vagy egyházellenesség. Külön kutatások szükségesek annak megállapításához, mennyiben (és a népesség mekkora százalékánál) jelent bármiféle identitást az ilyen módon tett felekezeti önbesorolás. Az is igen izgalmas kérdés, hogy az identitásnak, önbesorolásnak milyen okai, milyen forrásai vannak. A – persze nem reprezentatív csoporttal készült strukturált interjúink szerint – lehetséges ok az előző generációhoz való viszony: sokan ezzel fejezik ki, hogy szüleikhez, nagyszüleikhez, akiktől térben, iskolázottságban, értékekben már számukra is fájdalmas módon elszakadtak, még kötődnek valamiképp. Mások esetleg képesek olyan közös kulturális elemeket megnevezni, melyek a hasonló felekezetűekkel összekötik őket. Az egyes felekezetek kulturális örökségében való jártasság – a *konfirmáció*, a *gyónás*, a *kipa* és hasonló „felekezeti” kifejezések pusztá ismerete – az azonos felekezetben neveltek közös „nyelve”. (Azaz az alacsonyabban iskolázottak nagyobb valószínűséggel ismerik „saját” felekezetük ilyen kifejezéseit, mint más felekezetekéit.) A nemzetiségi kutatásokból tudjuk azonban, hogy az ilyen típusú megfigyeléseket milyen óvatossággal kell kezelnünk: a nyelv, a tradíció ismerete és az adott nemzetiséghez, kultúrkörhöz való identifikálódás között csupán részleges átfedés van. Ismét mások számára nem az a releváns információ, hogy az ő családjának a tradíciója például református, hanem az, hogy *másoké nem* az. Azaz egy történetileg többfelekezetű – és felekezeti nem is mindig előítélet-mentes, békés – társadalomban a „Milyen felekezetű ön?” kérdésre adott felekezet-megnevezés nagyobb valószínűséggel következik be, mint azokban a lényegileg egyfelekezetű társadalmakban, ahol ez nem a más emberektől való (talán természetes, de történetileg emlékeztető) különbözést jelzi, hanem a konkrét, egyetlen szóba jöhető felekezethez való hozzátartozást. Ezt alátámasztja, hogy Angliában például igen nagy számban jelentik ki az emberek, hogy nem tartoznak felekezethez. Vagy ahol az egymás mellett élés hosszú ideje nemcsak természetes, de totálisan intézményesült is – például Hollandiában –, szintén viszonylag magas a negatív választ adók aránya. (Persze Magyarországon belül is eltérések vannak: a nem vallásos, de katolikus családból származó inkább nevezi magát katolikusnak a protestáns többségű és öndefiníciójú Tiszántúlon, mint Budapesten.) Ismét mások számára a családi történelem üldöztetései – és ezek felvállalása – jelentenek valamifajta „identitást”. Hiába tudható ugyanis, hogy 1948 után *nem felekezeti, hanem „felekezetsemleges”, világnézeti* okokból

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

érték a családokat sérelmek, a sérelem megjelenési formája a felekezeti elkötelezett egyesület bezárása, a család által becsült pap vagy egykori szerzetes tanár zargatása, a felekezeti hittanon, az istentiszteleten való megjelenés állami rosszallása volt. Mi több, a nem felekezeti, hanem világnézeti sérelemről folyó *közbeszéd*, az információátadás az újabb generációnak a megsértett közösség hagyományos „nyelvén”, a felekezeten folyt.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a „Milyen vallású ön?” kérdésre egy felekezet nevével válaszolóknak egy része technikai információt adott, más része valamilyen tudati állapotot, identitást, kulturális örökséget, *differentia specificát* nevezett meg. Megítélésem szerint semmiképpen nem lenne korrekt a „Milyen vallású ön?” kérdésre a fenti okokból adott válaszokat bármely konkrét felekezethez mint szervezeti egységhez, költségvetéssel és a „tagok” nevében nyilatkozó vezetőikkel rendelkező jogi személyhez, vagy akár tudatos, meghatározott szabályokat önként vállaló emberek közösségéhez való tartozással azonosítani.

Nemcsak a külvilág szempontjából lenne „sérelem”, ha minden önmagát „katolikusnak” nevező egyháztámogatónak, közösséghez tartozónak tekintenénk. A tagok, „aktivisták” ugyanis pénzzel, munkabefektetéssel, „szavazattal”, vagy legalábbis identitásuk egy darabjával fejezik ki tartozásukat a szervezethez, a közösséghez, és nem pusztán egy így is érthető szó kimondásával. Utóbbi jelenséget egyházas nyelvre is lefordíthatjuk: az igazi, a mély vallásosság és a felszínesség meg nem különböztetése, az igazi egyháztagság jelentőségének lebecsülése rejlik abban, ha egyformán kezeljük, mondjuk az aktív református egyháztagokat a „Milyen vallású ön?” kérdésre ugyanezzel a szóval válaszolókkal.

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

A felekezetmegnevezésnek nagy jelentőséget tulajdonítók gyakran használják azt az érvet, hogy az egyházak szolgáltatása olyan sajátos, hogy „tagság” kifejezésére képtelen embereket, vagyis tágabb kört is elér. Eszerint a „potenciális” tagok, a szolgáltatások potenciális hasznélvezőinek arányát lehetne abból felmérni, ki milyen felekezetűnek mondta magát. Ez a sajátos „szolgáltatás” azonban már kivétel nélkül olyan tevékenység, amely *önmaga* sajátosságaitól és méretétől, és nem a magukat egyik vagy másik felekezethez sorolók számától függ. Vagyis az evangélikus hittan iránti igény, vagy a baptista szociális otthon iránti igény az evangélikusok és baptisták számától függetlenül mérhető és mérendő. S nem kétséges, hogy Európa közepén nem függhet a görög katolikusok demográfiai és területi mobilitásától a műemlék templomok fenntarthatósága, mint ahogy a vidéki zsidó temetők sem lehetnek a holokauszt késői áldozatai. (Ez nem egyszerűen saját „sollen” álláspontunk, hanem a közvélekedés sem köti a műemléktemplomokkal, illetve temetőkkel kapcsolatos társadalmi-állami felelősséget a hívők számához.) A nemzetközi vallásszociológiai szakirodalom szerint ugyanakkor a nagyegyházi értelemben vett felekezeti hatása csökken, az egyes véleményekkel való egyetértést sokkal inkább a vallásosság vagy nem vallásosság, mint a protestáns vagy katolikus mivolt határozza meg (Szántó, 1997; Tomka, 1996).

A vallásosság és felekezeti differenciált jelentéstartalmából következők, hogy e kutatáshoz nem elegendő a korábban publikált vallásoktatási tanulmányainkban felhasznált 3000-es TÁRKI-s adatbázishoz fordulnunk (Nagy, 2000/a, Nagy/2000/b, Nagy, 2000/c, Nagy, 1999). Az az adatbázis elegendő információt ad ugyan a gyermekkori felekezetbejegyzés és a jelenkori istentisztelet-járási gyakoriság tényéről, de például az istenhítre vonatkozó kérdésben nem szerepel az „egyház” kifejezés, s nincs benne szó a vallásosság olyan következményeiről, mint az egyház politikai, szociális szerepének megítélése.

A VALLÁSOSSÁG ÉS TEMPLOMJÁRÁS AZ EGYES KORCSOPORTOKBAN

Olyan adatbázisra van tehát szükségünk, mely a különböző aspektusokat különböző kérdésekkel közelíti meg. Végül a vallásosság különböző jelentéseinek körbejárására talán leginkább alkalmas 1992-

es, az Oktatókutató Intézet által irányított felmérést választottuk. (Ennek elsődleges feldolgozását – melyet Kozma Tamással, Szigeti Jenővel és Tomka Miklóssal közösen készítettünk – már 1993-ban zárójelentésben foglaltuk össze, mely az Oktatókutató Intézet dokumentációjában olvasható)¹. (Ha kortárs problémáról lenne szó természetesen régeinek tarthatnánk a kérdőívet. Mivel azonban kérdésünk éppen az, hogy az 1948 előtti Magyarországon, illetve a pártállam egyes ciklusaiban szocializált személyek miben vallásossága miben különböziknek – ez az adatbázis használható.)

Vizsgáljuk meg elsőként – korcsoportonként – a vallásossági önbesorolást és az istentisztelet-járási gyakoriságot!

1. táblázat. A felnőtt népesség vallásossági önbesorolása születési csoportonként, %-ban

	1975–1969	1968–1964	1963–1954	1953–1944	1943–1934	1933–1924	1923 és előtte	összesen
egyházias	9,5	6,4	11,4	9,3	21,5	35,5	38,5	19,1
vallásos a maga módján	53,6	60,1	57,3	64,9	63	56,1	48,3	58
nem tudja	5,8	5,9	6,8	3,9	1,3	0,5	2,8	3,7
nem vallásos	21,2	19,1	17,7	16,9	11,6	5,5	7,2	13,9
más meggyőződésű	9,3	8,5	6,8	5	2,6	1,9	3,2	5
egyéb	0,4					0,5		0,1
összesen	100	100	100	100	100	100	100	100
összesen (abszolút szám)	183	96	235	260	215	212	175	1376
a korcsoport %-a a teljes mintában	13,3	7	17,1	18,9	15,6	15,4	12,7	100

2. táblázat. A felnőtt népesség istentisztelet-látogatási gyakorisága születési csoportonként, %-ban

	1975–1969	1968–1964	1963–1954	1953–1944	1943–1934	1933–1924	1923 és előtte	összesen
soha	34,2	31	34,5	29,3	26,6	24,2	26,3	29,4
egyszer egy évben	21,3	33,1	21	20,1	21,2	14,5	14	19,8
ünnepeken	30,4	23,5	27,4	33,6	25,5	20	20	26,3
havonta	7,2	6,1	8,9	6,5	6,7	10,9	8,5	8
hetente	7	6,3	7	10,1	19,5	30,4	29,8	16
összesen	100	100	100	100	100	100	100	100
összesen (abszolút szám)	183	96	237	262	215	212	176	1381
a korcsoport %-a a teljes mintában	13,2	6,9	17,2	19	15,6	15,3	12,8	100

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

¹ A kérdések az internetes mellékelt adatbázis megfelelő táblázatának első oszlopában olvashatók.

A KATOLIKUSOK ÉS PROTESTÁNSOK VALLÁSOSSÁGA AZ EGYHÁZIASAN SZOCIALIZÁLÓDOTT NEMZEDÉKBEN

Az 1934 előtt született népességen sokkal inkább tesztelhetjük a protestantizmus-katolicizmus hatását, mint a fiatalabbakon. E népesség teljes egészében *járt iskolai hittanra*, sőt bátran kimondhatjuk, hogy gyerekkori állami ateista nevelő hatások gyakorlatilag nem érték, hiszen már túl volt a 14. életévén, amikor állami ideológiává vált az ateizmus. E népesség 90 százaléka a felmérés idején is vallásos vagy egyházas meggyőződésű, alig negyedük mondja magáról, hogy sosem jár templomba, harminc százalékuk viszont hetente, további tíz százalékuk havonta. Gyakorlatilag valamennyiüket bejegyezték valamilyen egyházba, s óriási többségük katolikusnak, reformátusnak stb. mondja magát.

A minta is elég jól sikerült: a felekezeti összetétel ugyanis kielégítően követi az 1941-es népszámlálás eredményeit, a férfi-nő arány a katolikusoknál 39:60, a protestánsoknál 43:56, ez sem fogja különösebben eltorzítani az eredményeinket. A korösszetétel is elfogadható, hiszen ha tízéves születési csoportokba vonjuk össze az embereket, akkor a katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt mintegy ötöde született a harmincas évek első harmadában, mintegy fele született a húszas években, s kevesebb mint negyede a tízes években, a többiek korábban. Mindkét csoportnak kb. 7 százaléka végzett felsőfokú intézményt, de a katolikusok iskolázottsága ettől kezdve erőteljesebbnek tűnik: 14 százalékuk szerzett érettségit, míg a protestánsok közül csak feleannyi. Nyolc általános iskolai vagy szakmunkás végzettsége a katolikusok harmadának, a protestánsok 30 százalékának volt, nyolc általánosnál alacsonyabb iskolai végzettsége pedig 43, illetve 55 százalékának. A protestánsok tehát – részben összefüggésben azzal, hogy nagyobb arányban található meg a vidéki népességben – alacsonyabban iskolázottak. A katolikusok ötöde, a protestánsok tizede budapesti, a vizsgált népességben a protestánsok némileg inkább (kis)városi és községi lakosnak számítanak, mint a katolikusok. A protestánsok között a mintában több a szegény és az özvegy is.

A katolikusok 40, a protestánsok 35 százaléka mondja magát egyháza tanítását követőnek, s mindkét csoport 54 százaléka a maga módján vallásosnak. A katolikusok vallásosabb mivolta tehát a vallásos tömbön belül a katolikusok relatíve egyházasabb mivoltát erősíti meg.

A fentiekből következik, hogy a protestánsok erősebb vidékisége, szegényesege stb. ellenére a katolikusok egyházas kötődése erőteljesebb. Fontos kérdés ugyanakkor, hogy mely kérdéstípusokat mennyire érinti ez a különbség. Azaz a vallásosság különféle jelentései és „következményei” közül melyiket érinti jobban és melyiket kevésbé az, hogy valaki protestáns vagy katolikus. Ehhez egy másik számítást is érdemes elvégeznünk, nevezetesen azt, hogy a vallásosságot mérő különböző szempontokból a katolikusokra mennyivel jobban jellemző a vallásosság, mint a reformátusokra. (Ennek módja az, hogy az egyes kérdésekre adott válaszalternatívákat binárisra kódoljuk át, majd a „vallásosabb” választ adó katolikusok arányszámát elosztjuk a „vallásosabb” választ adó protestánsok arányszámával. Ez az aránypár egyébként azért is hasznosabb, mint maguk a nyers százalékok, mert – a valóságnak megfelelően – nagyobbban mutatja az 1 és 10 százalék közötti különbséget, mint mondjuk a 81 és 90 százalék közöttit.)

Az istentiszteletre járással kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a katolikusoknak 21, a protestánsoknak 31 százaléka nem járt soha istentiszteletre, s a különbség a másik végponton is megismétlődik: a katolikusoknak ugyanis 36, a protestánsoknak csak 17,5 százaléka heti templomjáró. Ha a havi templomjárást is ide számítjuk, akkor a különbség csökken, havonta vagy gyakrabban a katolikusok 44, a protestánsok 34 százaléka jár istentiszteletre. Az egyházi aktivitások közül az egyházi adófizetésben a katolikusok 64, a protestánsok 57,4 százalékban vesznek részt, a katolikusok 76, a protestánsok 59 százaléka adakozik. Az egyházi adomány tekintetében nincsen eltérés: durván háromötödükre jellemző ez. Egyházi szolgáltatásért a

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

katolikusok 72, a protestánsok 66 százaléka fizetett már, a katolikusok családjainak fele, a reformátusokénak kétötöde támogatta az egyházat.

Nézzük meg arányszámokban a katolikusok fölényét! A hetente templomjárók a katolikusok között 2,06-szor voltak többen, ha ehhez a havi templomjárókat is hozzászámoljuk, a fölény 1,31-szorosra csökken. De még így is megmarad! Tehát a *katolikusok nemcsak azért járnak intenzívebben templomba, mert egyházuk a heti templomjárást megköveteli, hanem ettől függetlenül is.* (Azaz – legalábbis e minta alapján – nem igaz az a feltevés, hogy amennyiben nem a katolikus szokások alapján kitalált „heti templomjárást” mérnénk, hanem az ennél e tekintetben némileg „lazább” protestáns normarendszert követnénk, akkor nem lenne szekularizációs különbség a katolikusok és protestánsok között.) Adófizetésben 1,11-szor, adakozásban 1,29-szor „vallásosabbak” a katolikusok. Egyházi szolgáltatásért a katolikusok 1,1-szer többször fizettek. Egyházi célra a katolikusok családjai 1,3-szer többször adakoztak.

A vallásosság párválasztásra kiható következményei tekintetében megállapíthatjuk, hogy a katolikusok 65 százaléka él „endogám” (azaz azonos vallásúval kötött) házasságban, a protestánsoknak pedig 46 százaléka. Ezzel nagyjából arányos, hogy a katolikusoknak 57, a protestánsoknak 70 százaléka nem tartotta fontosnak, hogy milyen vallású a házastársa. A katolikusok között szignifikánsan többen vannak azok, akik közepesen vagy nagyon fontosnak tartják ezt. A másik végponton a katolikusok majdnem ötször inkább tartották nagyon fontosnak a felekezetet, mint a protestánsok, s még eléggé fontosnak is 1,24-szor, közepesen fontosnak 1,56-szor annyian. Két barátjuk felekezeti hovatartozását 1,1-szer inkább tudták a katolikusok (80%, 73%). Az ismeret vonatkozásában tehát alig van különbség – a felekezeti hovatartozás e nemzedék háromnegyedénél-négyötödénél számon tartott vonás.

Annak megítélésében, hogy erkölcsi kérdésekben és a szociális problémák csökkentésében van-e az egyházaknak szerepe, nincs különbség a két népeségben. A kulturális kérdéseknél a különbség már 1,16-szorosra nő, a politikai kérdéseknél pedig 1,22-szorosra. A protestánsok tehát távolabb definiálják a vallást a politikától, mint a katolikusok – ez megegyezik a két vallás történelmi szerepével kapcsolatban kialakult közismert megállapításokkal.

Az egyház társadalmi szerepének keveslése, mint vallásossági mutató szempontjából a katolikusok 1,22-szor számítanak vallásosabbnak. „Éppen megfelelőnek” ugyanannyi, az egyház szerepét túlzottnak viszont 0,59-szor annyi katolikus tartotta, mint protestáns. (A negatív oldalról nézve e vonatkozásban 1,69-szor „vallásosabbak” a katolikusok.) Még a nem vallásos (azaz istentiszteletre nem, ill- nagyon ritkán járó) protestánsok is inkább hajlamosak az egyház politikai részvételét sokallani, mint a hasonlóképpen nem vallásos katolikusok.

A politikai életben e korosztály kétötöde nem tartja fontosnak a vallást, az egyházas kisebbség körében viszont már konfesszionális különbség tapasztalható, hiszen a katolikusok ötöde, a protestánsoknak csak a hetede tartja nagyon fontosnak a politikai életben a vallást. Azt azonban, hogy a megkérdezettnek mennyire fontos, milyen vallású egy politikus, nem mutat lényeges különbséget: a katolikusok 57, a protestánsok 55 százaléka nyilatkozott így.

A katolikus egyház működését a katolikusok 44,7 százaléka tartotta a leghasznosabbnak, a reformátusét a reformátusok 31,2 százaléka. A saját egyházát 1,43-szor látta hasznosabbnak a katolikusság. A katolikus egyházat elsőnek említette a protestánsok 7,1 százaléka, a másik oldalról viszont a katolikusoknak csak 3,7 százaléka tette ezt valamelyik protestáns nagyegyházzal. Tehát a vallásosság a katolikusok esetében a másik tömb iránt 1,91-szor kisebb arányban fakasztja a hasznosság ilyen kiemelt elismerését, mint a protestánsoknál. A katolikusok 1,5 százaléka tartotta a legkárosabbnak saját egyházát, a protestánsok is csak 1,4 százalékból vélekedtek így a sajátjukról. A katolikusok nem szídták a protestánsokat, s azok is csak 2 százalékból vélekedtek negatívan

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

a „hagyományos történelmi ellenfélről”. Az elsőprő többség a kisegyházakról szólt negatívan, 33,4, illetve 27 százalékos arányban. A katolikusok 1,23-szor gyanakvóbbak tehát a nem történelmi egyházakkal szemben.

A nemzedék többsége (54%) íratná egyházi iskolába gyermekét – idős emberekről lévén szó, a kérdés elvi, de azért érdekes, hogy itt nincs felekezeti különbség. *Mintegy 63 százalék gondolta úgy, hogy az egykori egyházi iskolákat vissza kell igényelni.* A különbség a felekezetek között itt is elhanyagolható. A település egyetlen iskolájának visszaigénylésével kapcsolatban mutatkozik meg leginkább a katolikusok erőteljes egyháziassága, hiszen 27 százalékuk — szemben a protestánsok 12 százalékaival — ítélné azt az egyháznak. E különbség tehát 2,38-szoros. Feltehető, hogy a „kisebbségi protestantizmus” tudata még a vallásos emberek esetében is nagyobb védelmet láttat a semleges állami iskolában, mint a többségi felekezet iskolájában.

Az egyházi iskolák fenntartásában a szélsőséges állásponton a katolikusok dominálnak: 4,8 százalékuk tartozik ide. Ez azt jelenti, hogy 3,4-szer gyakrabban mondják, hogy teljesen az állam dolga az egyházi iskola fenntartása, mint a protestánsok. Még a „többször az állam tartsa fenn” álláspontonál is 1,29-szoros fölényben vannak. Azt, hogy az iskolákban az állami finanszírozás nagyobb részt kapjon, mint az egyházi, a katolikusoknak mindössze 13,2, a protestánsok 7,9 százaléka támogatja. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi állapottal – miszerint nagyobb részt az állam tartja fenn az egyházi iskolákat –, az idősebb vallásos népesség elsőprő többsége nem ért egyet. Ha a „középre húzókkal” (ami a legnagyobb, 47-49 százalékos tömb) nem számolunk, akkor a katolikusok 1,6-szer inkább fogadják el a jelenlegi állapotot, mint a protestánsok.

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

A szociális intézmények fenntartásának megítélésében az emberek nyitottabbak a korlátozott állami finanszírozásra, így a különbség is csökken. A „teljesen az állam” álláspontot 10,2, illetve 1 százalék vallja, 10,2-szeres tehát a katolikusok fölénye, de ez az arány (a „többször az állam” állásponttal együtt) már 23,8:18,6-re finomul. Itt a katolikusok fölénye 1,28-szoros. E kérdésnél is ugyannyian foglaltak állást a fele-fele arány mellett, mint az előzőnél.

Az elvett egyházi vagyonért fizetendő állami kártérítés ügyében lényegében egybehangzóan a kártérítés fizetésének hívei kerültek felekezeti különbség nélkül relatív többségbe (47,4, illetve 46 százalék arányban). A „ne fizessen” álláspontonál viszont már szignifikáns a különbség, a katolikusok 1,13-szor voltak „vallásosabbak” innen nézve.

Az egyház-finanszírozási alternatívák közül „az állam teljes költséget fizessen” álláspont látszik a legszélsőségesebbnek. Ezzel a katolikusok 22,3, a protestánsok 19,1 százaléka azonosult; 1,17-szoros a katolikus fölény.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az 1934 előtt született korcsoportban a katolikus lakosság nem egyszerűen gyakoribb istentisztelet-látogató, mint a protestáns lakosság, hanem *ezt meghaladó mértékben* azonosul az egyház társadalmi-politikai szerepvállalásával is.

KATOLIKUSOK ÉS PROTESTÁNSOK A SZOCIALISTA KORSZAK ELEJÉN ÉS VÉGÉN SZOCIALIZÁLÓDOTT NEMZEDÉKBEN

A Horthy-korszak után következő évtizedekben felnőttek körében – a 2. táblázatban látható módon – radikálisan megnövekedett azok aránya, akik ma egyáltalán nem – vagy évente legfeljebb egyszer – járnak istentiszteletre. Felekezeti hátterüket azonban zömében ők is megnevezik.

Jelen tanulmányunkban azonban, – mint már utaltunk rá – az istentiszteletre járó katolikus és protestáns népességet kívánjuk összevetni úgy, hogy az is kitűnjön, hogy a szocialista korszak elején szocializálódtak miben különböznek a végén szocializálódtaktól.

Ahhoz, hogy a felekezeti hatását érdemben vizsgálhassuk, el kellett távolítanunk (az 1934 előtt születettektől már egyébként is megfosztott) mintából azokat, akik nem templomjárók, az ő esetükben a család felekezeti hovatartozása olyan távoli kontextus, mely feltehetően kevésbé befolyásolja véleményüket, mint más – például iskolázottsági, foglalkozási, települési – viszonyaik.

Ugyanakkor, ha generációsan is bontani akarjuk a mintát, nincs értelme annak, hogy csak az egyház tanítását követő katolikusok és protestánsok véleményét állítsuk szembe. Ha ugyanis az egyházasok véleményét leválasztanánk a többi templomjárótól, akkor tulajdonképpen nem egy többfelekezeti társadalom fiataljainak véleményét állítottuk volna szembe ugyanazon társadalom nem fiataljaival, mert egyházas protestáns fiatal a mintában egyszerűen nem maradt kellő számban. Ez pedig nyilvánvalóan értelmetlen lenne.

A továbbiakban tehát azzal a feltevessel kell dolgoznunk, hogy a *szélesebb értelemben vallásos* fiatal és nem fiatal csoportok különböző kérdésekben való megoszlását felekezeti értelemben is megvizsgálhatjuk. E feltevés ugyan megengedhetetlenül összemossa például azt, hogy egy konkrét egyház társadalmi jelenlétéről csak az ünnepeken odalátogatók, vagy a heti templomjárók nyilatkoznak-e éppen. Ennek az összemosásnak az alternatívája azonban – a fentiek miatt – csak az lehetne, hogy semmit sem mondunk a nem katolikus fiatalok sajátosságairól.

Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy a nem katolikus vallásos fiatalok között feltűnően nagy arányban voltak jelen az egyéb felekezethez sorolható személyek. Minthogy ők nagy valószínűséggel valamilyen nem történelmi egyházhoz tartoznak, nem indokolt őket a történelmi protestáns egyházak fiatal támogatóival összevonni. (Ahhoz viszont természetesen kevesen vannak, hogy önálló kategóriaként szerepeljenek.) Így a mintát tovább szűkítettük: eltávolítottuk azokat, akik felekezeti önbesorolásuk szerint sem nem katolikusok, sem nem reformátusok, sem nem evangélikusok. A kétszeresen csonkított vallásos mintánk 452 emberből áll. Őket négy csoportra osztottuk. Az 1932–1962 között született katolikusok (a korcsoporton belül 82 százalék) és protestánsok (18%), illetve az 1963–1975 között született katolikusok (80%) és protestánsok (20%) csoportjára.

E többszöri csonkítás és átkódolás után végül is sikerült különbséget felfedeznünk a katolikus és a két történelmi protestáns egyház szocialista korszak elején és végén szocializálódott hívei között.

A katolikusok gyermekszáma a 30 év feletti mintában jól kimutathatóan magasabb. A katolikusok nyolcada, a protestánsok ötöde gyermektelen. Három vagy annál több gyerek a katolikusok egyötödére, a protestánsoknak csupán egykilencedére jellemző. A fiataloknál azonban mindkét felekezeti csoportnak kb. 56 százaléka gyermektelen. (30 év alatt a sokgyermekűség összehasonlításának nincs értelme.)

A középnemzedékbeli katolikusok 46, a fiataloknak 50 százaléka nem tartja fontosnak a vallást a politikai életben. A protestánsok általában is némileg fontosabbnak tartják a vallást, sőt náluk a korcsoportok közötti különbség is eltűnik. Ez azonban nem azt jelzi, hogy a „politikai protestantizmusnak” ugyanakkora a bázisa, mint a „politikai katolicizmusnak”, ugyanis arra a kérdésre, hogy a megkérdezettnek fontos-e egy politikus felekezete, a 30 feletti katolikusok 63, a protestánsok 68, a fiatal katolikusok 68, a fiatal protestánsok 83 százaléka válaszolt nemmel. Azaz a politikai protestantizmusnak általában is kisebb a támogatottsága, mint a politikai katolicizmusnak, a fiatalság pedig ráerősít erre a különbségre. Már korábban említettük, hogy a vallásos emberek tízede számára nagyon fontos egy adott politikus felekezeti hovatartozása. E csoporton belül a katolikusok általában felülreprezentáltak, különösen a katolikus fiatalok. A „politikai katolicizmus” lényegesen jobb eséllyel rendelkezik a vallásos fiatalok körében, mint a „politikai protestantizmus”: az előbbi az adott csoport hetede, az utóbbit viszont csupán harmincada támogatja.

A vallásos katolikusok mind a fiatalok, mind a középnemzedék körében fontosabbnak tartják a párválasztásnál a felekezetet, mint a protestánsok, viszont a korcsoportok közötti különbség már

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

nem észlelhető. Barátaik felekezetét is jobban ismerik a katolikusok, mint a protestánsok, mi több, a fiatalság ezt a különbséget még el is mélyíti.

Az egyházi adófizetés kérdéskörében a szülői nemzedéknél alig van különbség a felekezetek között: a protestáns fiatalok viszont jelentősen kevésbé adófizetők, mint katolikus kortársaik. Hasonló a helyzet az adakozásnál is. A fiatal katolikusok adakozási gyakorlata alig gyérebb, mint az idősebbeké, mindkét generációnál 90 százalék körül mozog, a protestánsoknál viszont a generációs különbség már kimutatható: a 30 felettiek 92, az az alattiak 73 százaléka adakozott már. Az adományozásnál a helyzet megfordul, ez ugyanis mindkét korcsoportban némileg jellemzőbb a protestánsokra, mint a katolikusokra. Az egyházi szolgáltatásokért való fizetés a középnemzedéknél a katolikusokra inkább jellemző, a fiataloknál a különbség eltűnik.

Az erkölcsi kérdésekben a fiatal protestánsok csoportja tér el leginkább a többiekétől, hiszen míg azoknak 72-73, e csoportnak csak 58 százaléka adna az egyháznak szerepet. A szociális problémák csökkentésére vonatkozóan szinte semmi különbség nincs az egyház szerepének megítélésében. Óriási a kilengés a kulturális szerepvállalás megítélésekor. Míg ugyanis a nem fiatal protestánsok köréből még többen is adnának szerepet az egyháznak, mint a kortárs katolikusok (közülük 57%), sőt a fiatal katolikusok is egyetértenek az idősebbekkel, addig a fiatal protestánsok körében mindössze 38 százalék ért ezzel egyet.

Az eddigiekhez képest meglepően kicsi a különbség az egyház politikai szerepének megítélésében, a középnemzedék köréből ugyanis másfélszer annyian támogatják, mint a fiatalok – ám felekezeti különbség nélkül.

Az egyház társadalmi szerepét a katolikus szülői nemzedék 64 százaléka, a protestáns szülői nemzedék 60 százaléka ítélte megfelelőnek. A fiataloknál még kisebb a felekezeti különbség: 70-71 százalék. Van viszont különbség, ha az elégedetleneket vizsgáljuk. A vallásos katolikus fiataloknak csak 7, a protestánsoknak viszont 14 százaléka tartja túl nagygnak az egyház szerepét.

VALLÁSOSAK ÉS NEM VALLÁSOSAK A SZOCIALISTA KORSZAK ELEJÉN ÉS VÉGÉN SZOCIALIZÁLÓDOTT NEMZEDÉKBEN

Végezetül – immár tudomásul véve, hogy a felekezeti hovatarozás jelentősége csökkenőben van – az életkori osztóvonalat tettük még markánsabbá. Megvizsgáltuk, mi történik, ha az 1934 és 1969 között született, széles értelemben vett középnemzedéket a rendszerváltás éveiben felnőtté váló, 1969–1974-es születésű fiatal nemzedékkel szembesítjük. Nem vallásosnak definiálva az évente egyszer vagy annál ritkábban istentiszteletre járókat, négy nagy megfigyelési csoportot kaptunk. Ezek a következők: nem vallásos középnemzedék (430 fő, 43,3%), vallásos középnemzedék (380 fő, 38,3%), nem vallásos fiatalok (101 fő, 10,2%), valamint vallásos fiatalok (82 fő, 8,2%). Időnként külön is említjük az egyházas (hetente templomjáró) csoportot.

A bejegyzettség hiánya szempontjából az életkornak nincs igazán jelentősége – azaz a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején a szülők bejegyeztették gyermekeiket –, a saját felekezet *megnevezésének* hiánya szempontjából viszont már igen. Ezen belül a fiatalok körében a protestáns vallások teljes elutasításának a valószínűsége kisebb, mint a szülői nemzedék körében, illetve kisebb, mint a katolikus egyház elutasításának valószínűsége az azonos korcsoportban. A felekezetbesorolás jövőbeni változását érintő tény, hogy a gyermekeiket megkeresztelők aránya csak azért azonos a fiatal generációban és a középnemzedékben, mert a vallásosoknak hamarabb születik gyermekük. Azaz a fiatalok közül végül is kevesebben kereszteltetnék meg – kereszteltetik majd meg? – gyermeküket, mint a szülői nemzedék soraiból.

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

Az iskolázatlanság a fiataloknál kevésbé valószínűsíti a templomjárást, mint a középnemzedék-nél. Az életkor egyáltalán nem befolyásolja azt a tényt, hogy a szakmunkások enyhe többsége nem templomjáró. A modernizáció, a szekularizáció hagyományos központjában, Budapesten mind az egyházas, mind a vallásos fiatalok aránya megnőtt. A vidéki városokban mind a vallásosságból, mind az egyháziasságból „kifelé jön” az új generáció, a falvakban viszont csak az egyháziasság szintje csökken, a vallásossági szintet tartják az emberek. A jövedelem nagysága a fiataloknál kevésbé magyarázza a vallásosságot, mint a szülői nemzedéknél. A nemek vallásossága közeledni kezdett egymáshoz, s – a nem fiatal nőknél megfigyeltekkel ellentétben, a középkorú és fiatal férfiakhoz hasonlóan – a fiatal nőknél többségbe kerültek a szekularizáltak.

A vallásossági önképnél az egyházas „végpont” eltérését a teljes népességben egyértelműen nem a fiatalság magyarázza, hanem az öregség. A megfelelően szűkített mintában azok a fiatalok, akik „objektíve” ugyanolyan gyakorisággal látogatják a templomot, mint a szülői nemzedék, „szubjektíve” kevésbé egyházasak, azaz kevésbé vonják le azt a következtetést, hogy ők valójában egyházuk tanítását követik.

A fiatalok közötti szervező elvek szempontjából nyugodtan kijelenthetjük, hogy a fiatal generáció házassági szokásai sokkal inkább a szekularizáció (értsd: a másik fél vallásossága vagy nem vallásossága iránti tolerancia), mint az interkonfesszionalitás (értsd: a másik fél más felekezetűsége iránti tolerancia, ökumenizmus) előretörését mutatják. A barátok felekezetéről szóló adat megint a szekularizációt és nem az ökumenizálódást bizonyítja: egyszerűen szólva a felekezetiség a fiatal vallásosak körében is kevésbé „téma”, mint a szülői nemzedéknél.

A fiatalok körében a vallásosság kevésbé jár együtt a vallás politikai életben való fontosságának tudatával, mint a szülői nemzedéknél. Egyéb szekularizációs mutatók ellenére a fiataloknak és szülői nemzedéknek egyaránt egynegyede tartja számon a politikusok vallását. A társadalomnak kialakult egy kicsiny csoportja (5,5%), mely nagyon fontosnak tartja a politikusok felekezeti hovatartozását. A vallásos fiataloknak és a vallásos szülői nemzedéknek egyaránt egytizede tartozik hozzájuk. Jellemző a két generáció közti különbség viszont, ha az egyház politikai szerepvállalásának szükségességéről kérdezzük őket: a szülői nemzedékhez tartozó nem vallásosak 20 százaléka adna az egyháznak szerepet, a fiatal nem vallásosoknak viszont csupán 10 százaléka. A vallásos szülői nemzedék 30, a vallásos fiatalok 20 százaléka gondolkodik így.

Az egyház társadalmi szerepének megítélésében a fiatalok, illetve a szülői nemzedék körében érdekes különbség tapasztalható. A fiatalok – a vallásosak is – ugyanis az államtól, illetve a közpénzektől sokkal markánsabban választanak el az egyházakat, ugyanakkor az ilyen, saját lábón álló egyházak társadalmi szerepvállalásától – még a nem vallásosak is – kevésbé tartanak, mint a szülői nemzedék. Az egyházak hasznosságát a nem hívők körében nagyobb arányban utasítják el a fiatalok, mint a szülői nemzedék. Viszont még a vallásosoknak is csak a fele, sőt az egyházasoknak is csak kétharmada tud hasznos egyházat említeni. A kisegyházakkal szembeni intolerancia kevésbé jellemzi a fiatalokat, mint a szülői nemzedéket, de a nagyokat sem minősítik károsnak. A hasznosság elutasítása jelzi, hogy még a vallásos, illetve egyházas emberekre sem lehet teljes biztonsággal azt mondani, „érdekükben” áll az egyházak világi befolyásának növekedése. Ugyanez a sajátossága az egyházi iskolákkal kapcsolatos magas igénynek – sokan jártnák oda gyermeküket, sokan adnák vissza az iskolákat az egyházaknak –, de elutasítják a közpénzekből történő finanszírozást, illetve az egyházi iskolaügy politizálódásának legmarkánsabb elemét, az egyiskolás települések iskolájának átadását. A „se antiklerikalizmus, se politizáló egyház” álláspontot jelzi azok véleménye, akik visszaadnának egyházi ingatlanokat, ám nem íratnák oda a gyermeküket, s elutasítják az egyiskolás települések oktatási intézményeinek egyházasítását.

A társadalom többsége nem támogatja az egyházi iskolák állami finanszírozását, ezen belül a fiatalok még kevésbé: a vallásos fiatalok inkább a „tisztább” egyházi iskolafinanszírozás hívei, mint

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén

a vallásos szülői nemzedék. Megállapíthatjuk, hogy az egyházi iskolák és szociális otthonok állami finanszírozásának egy kalap alá vétele a közvélemény ismeretében nem indokolt. A vallásosok is különbséget tesznek az egyházi oktatási és szociális intézmények állami finanszírozásának kívánatos mértéke között, a fiatalok pedig különösen nem igénylik, hogy az állam finanszírozza az egyházi iskolákat. Az egyházi szociális és oktatási költségek együttes vállalását a társadalom nagy többsége elutasítja, a fiataloknál még a vallásossággal sem függ össze, hogy mekkora kisebbség támogatja ezt. A fiatalok kevésbé finanszíroznák közpénzből az egyházat, mint a szülői nemzedék.

Elemzésünk két legfontosabb tanulsága:

- Az állam és egyház markánsabb szétválasztását, az állami szerepvállalás csökkentését – elmentésben az idősebb nemzedékkel – nemcsak a szekularizáltabb fiatalság támogatja, hanem a vallásosok is].
- Nemcsak a „new age” vagy „asztrológia” értelemben vett posztmodern vallásosság más, mint a korábbi évtizedeké, hanem a templomjáró fiatalok is kevésbé „képviselgetnek” az egyházak által, illetve támogathatók az egyházakon keresztül, mint a templomjáró szülői nemzedék.

IRODALOMJEGYZÉK

Hankiss Elemér – Manchin Róbert – Füstös László: Életmód, életminőség értékrendszer 1–3. kötet. Budapest, Népművelési Intézet, 1978.

Kovács András: Vallás és vallásosság a mai magyar egyetemisták körében. In: *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*, Budapest, Új Mandátum, 2000.

Kozma Tamás: Egyház és demokrácia. In: *Educatio* 1992/1.

Lenski, G: *The religious Factor*, New York, 1963.

Nagy Péter Tibor: Fakultativitás és lajstrom: hittan és politika, 1949–1957. *Világosság*, 2000. 1. sz. 59–77. p.

Nagy Péter Tibor: Hittanoktatás az ötvenes években. *Iskolakultúra*, 2000. 2. sz. 38–46. p.

Nagy Péter Tibor: Hittanoktatás és világnézeti nevelés 1956 után. *Iskolakultúra*, 2000. 6-7. sz. 121–129. p.

Nagy Péter Tibor: Vallásos nevelés 1949 előtt. *Magyar Pedagógia*, 1999 [2000]. 4. sz. 389–412. p.

Szántó János: Iskolai végzettség és istentiszteletjárás gyakoriság Budapesten In: *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*. Budapest, Új Mandátum, 2000.

Szántó János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban*. Budapest, Új Mandátum, 1998.

Tamás Pál: Egyházi mozgásterek a társadalomban. In: *Az egyház mozgástereiről*. (Szerk Horányi Özséb) Budapest, Vigilia, 1997.

TÁRKI Társadalmi mobilitás adatbázis, 1993.

Tomka Miklós: *Magyar katolicizmus*. Budapest, OLI KTA, 1991.

Tomka Miklós: Vallás és iskola. In: *Educatio*, 1992/1.

Világosság
2002/8–9

Nagy Péter Tibor:
Katolikus és
protestáns
nemzedékek
a szocialista
korszak végén